

ШАХС ШАКЛЛАНИШИДА КАСБИЙ МАСЪУЛИЯТЛИЛИК ҲИССИНИНГ АҲАМИЯТИ

Дилфуза Бозорова Сайдали кизи

О'збекистон Миллий университети, Ижтимоий психология факультети
Психология кафедраси Психология (фаолият турлари) йўналиши 2 -босқич
магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада масъулият, иродавий сифатлар, шахсининг шаклланиш муаммоси, шахс шаклланишида касбий масъулиятлилик ҳиссининг аҳамияти, касбий масъулиятда шахсининг мотивлар каби масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: Шахс, мотив, масъулият, концептуал, касб, феномен.

Масъулият ҳисси анъанага кўра, ё “қонун ташувчи”, ё алоҳида топшириқни бажарувчи сифатида, ёки оддий ҳаётининг кундалик қоидаларни бажарувчиси сифатида чиқувчи субъектнинг ролини ўзгартириш орқали тадқиқ этилган. Шу сабабли реал масъулиятлилик ҳулқининг ташқи кўрсаткичи бўлиб, у ёки бу юклатилган вазифанинг амалга ошириш меъёри бўлиб хизмат қилган. Масъулиятлилик эса концептуал равишда кўпинча шахс сифатида кўрилиб, шундан барча экспериментлар шакллантирувчи характер касб этган.

Мутахассис шахсининг шаклланиш муаммоси қоида бўйича у ёки бу мутахассислик фаолиятида зарур бўладиган сифатлар, қобилиятлар, билим, кўникма, малакалар тизимида ўрганилади. Бу турдаги тадқиқот касбий таълимни оптималлаштириш учун ўта муҳим бўлиб, таълим жараёнида шахсининг қайси хусусиятларини шакллантириш ва ривожлантириш учун эътибор қаратилиши кераклиги ҳақида билимлар беради.

Касб танлашни шундай ҳолда англаган деб айтиш мумкинки, агар шахсининг фаоллиги унинг кейинги ижодий ва маънавий кучларини муваффақиятли ривожланишини давом этишига умид бўлса, яъни шахс ва меҳнат ўртасида шундай ўзаро муносабатларга олиб келса шахсининг бундай ривожланишини башорат қилишни асосий шартларидан бири касбий йўналганликнинг юқори даражаси ҳисобланади.

Одамнинг касбий фаолиятга “кириши”, касбий таълим шахсининг шаклланишининг муҳим босқичи ҳисобланади. Бунда шахсий касбий ўзига хосликлар нафақат бевосита касбий фаолият соҳасида балки одамнинг ҳаётининг

фаолиятининг барча соҳасида намоён бўлади. Кундалик ҳаётда биз сезамизки касбий мансублик одамда, унинг тафаккурида, хулқ-атворида, оламга муносабатида ўзига хос из қолдиради (мисол сифатида машҳур ажратишни келтириш мумкин “физиклар” ва “лириклар”).

Ушбу феномен бизнинг нуқтаи-назаримизча “касбий йўналганлик” тушунчаси билан тўғрироқ аниқланади. Йўналганлик ижтимоий-психологик установакалар, идрок услублари, ҳис этиш ва фикрлаш услублари сифатида тушунилади. Йўналганлик жамоавий онгнинг кундалик кўринишини ифодалайди.

Шахснинг касбий йўналганлиги ўз ичига эҳтиёжлар, қизиқишлар, мотивлар, установакалар, лаёқат, қобилиятларни қамраб олади. Буларнинг барчаси таълим жараёнида ҳисобга олиниши талабанинг етук мутахассис бўлиб этишиши ва ўз фаолиятини самарали амалга ошириши асоси ҳисобланади.

Касбий масъулият ва у шахснинг психологик, индивидуал, шахсий хусусиятларига боғлиқлиги масалалари бир қатор хориж психологлари томонидан турли мутахассисликдаги талабаларда ўтказилган тадқиқот ишлари, илгари сурилган назариялар, ёндашувлар, турли фикрлар орқали очиқ беришга ҳаракат қилинган.

Мутахассислаштиришни ўрганувчи концепциялардан кўпроқ машҳур бўлгани, уни бутун, узлуксиз жараён тадқиқ этувчи Сьюпер ва Т.В Кудряцевалар ҳисобланади.

Сьюпернинг кенг маълум бўлган концепцияси 50-йилларнинг ўрталарида ривожлана бошлади ва мутахассислаштириш муаммосини тадқиқ қилиниши шахсий статистик ёндашувга хос реакцияси бўлди.

Т.В.Кудряцеванинг концепциясини асосий тузулиши “касбий шаклланиш” тушунчаси орқали кўриниши мумкин. Касбий шаклланиш бирор бир касбий таълим муассасасининг таълим ва тарбия даврини қамраб оладиган қисқи муддатли фаолият эмас. У бир неча босқичларни қамраб олувчи жараён ҳисобланади. Ҳар бир босқичга ўтиш аввалгисининг кечишида амалга оширилади ва субъектда бир қатор қарама-қаршиликларни ва ҳаттоки кризисли вазиятларни келтириб чиқариши кузатилади.

Ушбу концепцияда касбий ривожланиш учта тўғридан-тўғри йўналишга бўлинган: мутахассиснинг мотивацион-эҳтиёж соҳаси, касбий фаолиятнинг операционал-техник элементларининг шаклланиши ва ниҳоят, касбий ўз-ўзини англаш.

Касбий шаклланишнинг ушбу даври психологик жиҳатдан жуда кўп тадқиқ этилган. Бунда қоида бўйича талаба шахси психик тараққиётининг алоҳида кўрсаткичлари кўрилади. Бизга маълумки касбий йўналганликда ва мутахассиснинг шаклланишида талабанинг турли индивидуал хусусиятларини ривожланиши ҳам муҳим ўрин тутди. Бу борада Б.В.Блинов ва В.П.Петровларнинг олиб борган тадқиқот ишларига эътибор қаратишимиз зарур. Ушбу тадқиқотда ўзаро “ривожланиш мезони” бўйича фарқланадиган бешта хусусиятлар ажратилган, яъни уларда таълим олиш жараёнида рўй берадиган ўзгаришлар даражаси.

В.Н. Мясищевнинг боланинг маълумотларига оралиқ тушунча (лаёқатлар ва қобилиятлар орасига) киритиш нуқтаи-назари эътиборга моликдир. Маълумотлар – бу ҳали қобилият бўлмаган ва лаёқатларнинг мувофиқлиги билан шартланган нисбатан элементар психик ўзига хослик. “Қобилиятлар анализи уларнинг тузилишида умумийроқ ва оддийроқ хусусиятларни аниқлаш имконини беради, қайсики улар ўзининг уйғунлигида, энг асосийси ўзи ишланганлигида қобилиятларга айланади. Маълумотлар деб аталувчи бу элементар хусусиятлар ўзида келажакда қобилиятлар шаклланиши мумкин бўлган материалларни намоён этади”.

Шахснинг касбий йўналганлигида қобилият ва лаёқатнинг илмий асослари кўпгина мутахассислар томонидан тадқиқ этилган. Жумладан ушбу муаммони Асеев В.Г. (1976); Божович Л.И. (1968); Брушинский А.В. (1978) Кудрявцев Т.В, сухарев А.В.(1985) Леонтьев А.Н.(1959) Лейтес К.С (1975) ва бошқалар ёритиб берганлар.

Н.В.Тарабринанинг ўринли таъкидлашича мутахассиснинг образини, тузилишини, адекватлик ва барқарорлик даражасини ўрганиш бўлажак фаолиятга психологик тайёргарлик даражасини аниқлашнинг айни вақти ҳисобланади.

Мутахассис шахси шаклланиши муаммосига бағишланган адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, касбий шаклланиш етарли даражада ўрганилмаган деган хулоса келтириб чиқаради. Биз бу ерда катта ижтимоий гуруҳларнинг психик тузилишининг умумий йўналишларини шаклланганлигини назарда тутяпмиз. Катта гуруҳларнинг ижтимоий психологик анализи индивиднинг психикасини билишга калит сифатида қаралади, модомики “инсон психикасининг ижтимоий-аҳамиятли сифатлари таркиби айнан макросоциал даражада шаклланади”.

Йўналганликни тадқиқ этишни муҳимлигини асослаб, А.Я.Гуревич шундай деб ёзади: “Бу даражада шундай нарсаларни эшитишга эришиладики, бу ҳақида онгли сўзлаш даражасидагидек билиб бўлмайди. Одам, унинг тасаввурлари ва ҳис-туйғулари, эътиқодлари ва қўрқувлари, унинг хулқ-атвори ва ҳаётий кадриятлари ҳақидаги билимлар доираси бирданга кенгаяди, тарихий воқеликни ўзига хос хусусияти янада кўп ўлчовли ва чуқур ифода қилинади”.

Хулоса қилиб айтганда, касбий масъулият шахсининг мотивлар тизимининг сифатий ўзига хослиги, у касбий ўз-ўзини англаш тизимида қизиқишлар ва шахсни бирлигини намоён этади. Касбий йўналганлик даражасини ошириш унинг ривожланишини асосий таркибини ташкил этади. Етук мутахассиснинг камол топишида ва фаолиятини муваффақиятли амалга ошира олиши танланган касбнинг талабларига шахсининг мойиллиги ва қобилиятларини мос тушиши муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. - М. : Издательство АПН РСФСР .1960. -500 с.
2. Орлова Л.В. Интеллектуально-пассивные учащиеся. // Вопросы психологии. 1991. № 6. -С. 45-49.
3. Нишанова З. Алимбаева Ш. Сулаймонов М. Психологик хизмат// Тошкент, 2014;
4. Хайдаров Ф.И. Халилова Н.И Умумий психология// Тошкент, 2010.

